

MARTA POGORZELSKA

CELE MAŁŻEŃSTWA W DOKTRYNIE I W PRAWIE KANONICZNYM

Treść: 1. Nauka o celach małżeństwa w okresie przedkodeksowym, 2. Ujęcie celów małżeństwa w kodeksie z 1917r., 3. Od promulgacji KPK z 1917r. do zwołania Soboru Watykańskiego II, 4. Teorie na temat celów małżeństwa głoszone w propozycjach na Sobór Watykański II, 5. Konstytucja *Lumen gentium*, *Gaudium et Spes*, 6. Cele małżeństwa w KPK z 1983 r.

Wg. kan. 1055 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego (dalej: KPK) małżeństwo nazywane jest: „przymierzem, przez które mężczyzna i kobieta tworzą ze sobą wspólnotę całego życia, skierowaną ze swej natury do dobra małżonków oraz do zrodzenia i wychowania potomstwa, zostało między ochrzczonymi podniesione przez Chrystusa Pana do godności sakramentu.”¹ Należy zauważyć, iż wskazana definicja zawiera cele małżeństwa, które były przedmiotem rozważań nie tylko kanonistów, ale i filozofów, prawników. Jak wynika z powyższego kanonu są dwa istotne cele małżeństwa: zrodzenie i wychowanie potomstwa oraz wzajemna pomoc małżonków a więc dobro małżonków oraz dobro potomstwa.

1. Nauka o celach małżeństwa w okresie przedkodeksowym

Przedstawicielem nauki o celach małżeństwa w okresie przedkodeksowym był św. Augustyn, Hugo od św. Wiktora, P. Lombard, P. Abelard, S. Tornacensis, św. Tomasz, T. Sanchez i B. Ponce de Leon.

Św. Augustyn wyodrębnił trzy podstawowe dobra małżeństwa: potom-

Marta Pogorzelska – absolwentka Wydziału Prawa na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, w latach 2010-2013 odbyła aplikację radcowską w Okręgowej Izbie Radców Prawnych w Białymstoku, zakończona zdaniem egzaminu radcowskiego i wpisem na listę radców prawnych. Obecnie doktorantka IV r. na Wydziale Prawa Uniwersytetu Białostockiego w Białymstoku.

¹ Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983r.

stwo (proles), wierność wzajemną małżonków (fides) oraz łaskę sakramentalną (sacramentum). Postrzegał małżeństwo, jako dobro szczególne również ze względu na ludzką pożyteczność, która poprzez małżeństwo – jak pisał św. Augustyn – zostaje uśmierzona.² Zdaniem św. Augustyna celem nadrzędnym jest zrodzenie potomstwa: „Propagatio itaque filiorum, ipsa est prima et naturalis et legitima causa nuptiarum.”³ Nauka św. Augustyna stała się inspiracją wielu teologów średniowiecznych, wśród których należy wymienić: Hugo od św. Wiktora, P. Lombarda, P. Abelarda, S. Tornacensis. Według nich „celem małżeństwa była nie tylko prokreacja, ale również zaspokojenie pożyteczności w zgodnym współżyciu i uporządkowanej miłości.”⁴ Jak wskazuje R. Szytychmiller wywody ich są fragmentaryczne i niezintegrowane⁵ Również Izydora z Sewilli rozróżnił następujące cele małżeństwa: „potomstwo, potrzeba pomocy i uśmierzenie pożyteczności.”⁶

Jednak największy wpływ na kanoniczne prawo małżeńskie przedkoleksowe miał św. Tomasz z Akwinu, który nadał znaczenie celom małżeństwa wskazanym przez św. Augustyna. Otóż z Supplementum do Sumy teologicznej opracowanym na podstawie notatek św. Tomasza i wydanym już po jego śmierci przez Reginalda z Piperno wynika, iż św. Tomasz, jako cel nadrzędny małżeństwa wyróżnił zrodzenie potomstwa zaś wzajemną pomoc małżonków w służbie rodziny jako cel drugorzędny w płaszczyźnie

² Św. AUGUSTYN kwestię dobroczynnej funkcji małżeństwa w odniesieniu do uśmierzenia pożyteczności argumentował w sposób następujący: „Et ad hoc enim uxor non habet potestatem coporis sui, sed vir; similiter et vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier: ut et quod non filiorum procreandorum, sed infirmitatis et incontinentiae causa expetit, vel ille de matrimonio, vel illa de marito, non sibi alterutrum negent; ne per hoc incidant in damnales corruptelas, tentante satana, propter incontinentiam, vel abrorum, vel cuiusquam eorum. Coniugalis enim concubitus generandi gratia, non habet culpam; concupiscentiae vero satiandae sed tamen cum conjugate, propter thori fidem, venialem habet culpam: adulterium vero sive fornicatio lethalem habet culpam” (*De bono coniugali*, cap. VI, 6, PL t. 40, s. 378). Cyt za G. LESZCZYŃSKI, *Pojęcie Bonum Coniugium w prawie małżeńskim Kościoła*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 2003, t. 36, z. 1, s. 104

³ *De coniugis adulteris*, Lib. II, cap. XII, [w:] *Patrologiae Cursus Completus*, Series latina, ed. J. P. MIGNE, Paris 1844–64 [dalej: PL] t. 40, s. 479

⁴ HUGO a S. VICTORIO, *Summa Sententiarum tractatus VII De Sacramento coniugali*. (PL176,153-168)

⁵ R. SZYTYCHMILER, *Problematyka celów małżeństwa zgłoszonych na Sobór Watykański II*, Studia Płockie t.XII/1984 s.35

⁶ Cz. MURAWSKI, *Teologia małżeństwa i rodziny w nauczaniu biskupów polskich w 1945–1980*. Studium dogmatyczno-pastoralne, Sandomierz 1988, s. 75

prawa natury charakterystycznego dla człowieka.⁷ Zdaniem św. Tomasza cel drugorzędny jest podporządkowany pierwszemu.

Równocześnie za św. Tomaszem swoje teorie głosili T. Sanchez i B. Ponce de Leon (XVIIw), którzy to uznawali, że najważniejszą wartością w małżeństwie jest sama społeczność męża i żony zjednoczonych w miłości.⁸

2. Ujęcie celów małżeństwa w kodeksie z 1917r.

KPK z 1917r. w kan. 1013 § 1 za cel pierwszorzędny małżeństwa uważał zrodzenie i wychowanie potomstwa jako ukazanie dobra wyższego. Celem drugorzędnym było: „mutuum adiutorium oraz remedium concupiscentiae, które skądinąd tchnęło owym negatywnym spojrzeniem na seksualność człowieka, tak bardzo obecnym w całej tradycji kanonicznej.”⁹ Mutuum adiutorium- wzajemna pomoc: „uwzględniła różnorakie potrzeby człowieka (psychiczne i fizyczne) w spełnianiu funkcji małżeńskich oraz w wypełnianiu obowiązków, jakie ciążyły na małżonkach. Wśród podstawowych dla rozwoju człowieka potrzeb należy wymienić materialne, intelektualne, kulturalne, religijne, potrzebę poczucia bezpieczeństwa, przynależności, miłości, szacunku i samourzeczywistnienia. Wszystkie one kierunkowały sposób życia społeczeństwa.”¹⁰

3. Od promulgacji KPK z 1917r. do zwołania Soboru Watykańskiego II

Okres od promulgacji KPK z 1917r. do zwołania Soboru Watykańskiego II to okres zajmowania się problematyką, systematyką celów małżeństwa, które stały się przedmiotem rozważań wielu kanonistów i teologów. Rozwój doktryny na temat celów małżeństwa spowodowany był niewątpliwie przemianami gospodarczymi jak również rozwojem nurtu personalistycznego, w wyniku, którego papież Pius XI wydał encyklikę zawierające ważne wskazania do realizacji celów małżeństwa. W 1929 r. ogłosił encyklikę *Divini Illius Magistri* - o chrześcijańskim wychowaniu młodzieży, a w 1930r.

⁷ S. THOMAS, *Summa Theologiae*, Suppl., q. 41. a.1

⁸ G. CABERLETTI, *Loggetto essenziale del consenso coniugale nel matrimonio*, Brescia 1986, s 57-59, 77-82

⁹ G. LESZCZYŃSKI, op.cit.,s.108

¹⁰ A. SKREZCKO, *Troska Kościoła katolickiego w Polsce o małżeństwo i rodzinę w okresie Wielkiej Nowenny Tysiąclecia (1957-1966)* Studium teologiczno – pastoralne, Białystok 2002 s.128

encyklikę *Casti connubi* o małżeństwie chrześcijańskim. Papież w encyklice tej wskazywał na pochodzenie małżeństwa i jego celów od Boga. Stwierdził, iż potomstwo jest pierwszorzędnym celem małżeństwa oraz wielkim dobrodziejstwem i błogosławieństwem Bożym.¹¹ Zwrócił również uwagę na konieczność nie tylko zrodzenia potomstwa, ale i jego wychowanie. Jako drugorzędny cel małżeństwa papież Pius XI wskazywał uśmierzenie pożądliwości ciała. W encyklice *Casti connubi* pisał, iż małżonkowie mają prawo do aktów małżeńskich zawsze, gdy przez nie realizuje się choćby jeden cel małżeństwa np. uśmierzenie pożądliwości ciała i gdy przestrzegają oni prawidłowości aktów.¹²

Odpowiedzią na wskazane przez papieża Piusa XI cele małżeństwa i ich hierarchizację był nurt, który wprawdzie uznawał prokreację za cel pierwszorzędny, ale twierdził, że jest on: „celem przypadłościowym małżeństwa”.¹³ Nurt ten został rozwinięty przez H. Domsa, który za główny cel małżeństwa uznał nie prokreację, lecz zjednoczenie i wzajemne dopełnienie małżonków.¹⁴ Przedstawiał on zupełnie odmienny pogląd od św. Tomasza, pozostawał w niezgodzie z nauczaniem papieskim zawartym w encyklice *Casti connubi*. Jego teorię kontynuował B. Krempel. Próbował on wykazać, iż zrodzenie i wychowanie potomstwa jest celem rodzajowym. Zdaniem Krempela „seks współcześnie nie jest uważany wyłącznie za cechę zwierzęcą, ale odznacza się także wartością osobową, odnoszącą się nie tylko do funkcji rozrodczej.”¹⁵ Teorie te definitywnie zostały odrzucone przez Dekret Kongregacji Nauki i Wiary o celach małżeństwa z 01.04.1944r. który to „odrzucał wszelkie teorie na temat drugorzędności prokreacji w stosunku do pozostałych celów małżeństwa. Wskazywał, że pozostałe cele są podporządkowane celowi pierwszorzędnemu.”¹⁶

F.Wernz i P.Widel, H.Muckermann byli kontynuatorami myśli Piusa XI, którzy cel drugorzędny małżeństwa określali jako wzajemną pomoc,

¹¹ AAS 22/1930/543. Teksty encykliki wg tłumaczenia S. OKONIEWSKIEGO. *Encyklika o małżeństwie chrześcijańskim*. Kraków 1931

¹² Pius XI, Encyklika *Casti connubi*. AAS 22/1930/561

¹³ A. PEREGO, *Le nuove teorie sulla gerarchia dei fini matrimoniali*, en *La Civiltà Cattolica* 110(1959) s.241

¹⁴ H. DOMS, *Vom Sinn und Zwecke der Ehe*, Breslau s.74-90

¹⁵ B. KREMPER, *Die Zweckfrage der Ehe in neuer Beleuchtung*; begriffen aus dem Wesen der beider Geschlechter im Lichte der Beziehungslehre des hl. Thomas, Einsiedeln-Köln 1941

¹⁶ W. SZAFRAŃSKI, *Synod Rzymski o sprawach małżeńskich*. Prawo Kanoniczne 3/1960/nr1-2 s.412-414

pociechę i wzajemną przyjaźń.¹⁷ Zdaniem H. Muckermanna małżonkowie wspomagając siebie w atmosferze harmonii i miłości pomagają wszystkim członkom rodziny rozwijać i udoskonalać ich osobowość.¹⁸

4. Teorie na temat celów małżeństwa głoszone w propozycjach na Sobór Watykański II

W celu doprowadzenia do rozwoju wiary katolickiej, przywrócenia w życiu chrześcijańskich wzorów moralności i lepszego przystosowania karnośći kościelnej do współczesnych potrzeb papież Jan XXIII zwołał Sobór Watykański II¹⁹ i powołał Pierwszą Komisję Przygotowawczą Soboru (Pontificia Commissio Antepreparatoria pro Concilio Oecumenico). W imieniu komisji kardynał D. Tardini zobowiązał kardynałów, biskupów, uniwersytety katolickie aby nadesłali swoje propozycje dotyczące tematyki obrad soboru, które przekazane zostaną komisjom przygotowawczym i soborowym.²⁰ R. Sztymmler zajmujący się badaniem problematyki celów małżeństwa w okresie Soboru Watykańskiego II wskazał, iż na temat celów małżeństwa ogółem wypowiedziało się około 120 biskupów i prałatów, 5 wyższych przełożonych zakonnych, 2 kongregacje rzymskie oraz 4 uniwersytety katolickie.²¹

Jak wskazał propozycje nadesłane na Sobór Watykański II można podzielić na trzy grupy. Pierwsza z nich dotyczyła prac, które w sposób ogólny nakazywały zająć się tą problematyką. Wśród nich na uwagę zasługuje propozycja bp. De Andrade y Silva, który proponował wszechstronnie wyłożyć naukę katolicką, w szczególności o celach małżeństwa.²² Podobne poglądy złożyli także profesorowie Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Gregoriańskiego.²³ Drugą część prac stanowiły propozycje, które nakazywały powtórzenie dotychczasowej nauki kościoła o celach małżeństwa.

¹⁷ F. WERNZ-P. WIDAL, *Ius Canonicum*. T. 5 Romae 1946, s. 31

¹⁸ H. MUCKERMANN, *Der Sinn der Ehe*, Bonn 1938, s. 137

¹⁹ JAN XXIII, *Encyclica de die 29 VI 1959, Ad Petri Cathedram*, AAS 51(1959)s. 498

²⁰ *Acta et documenta Concilio Oecumenico Vaticano II apparando*, Series I — Antepreparatoria. Typis Polyglottis Vaticanis 1960—1961, vol. II, p. I, s. X—XI dalej: ADVA

²¹ R. SZTYCHMILER, *Problematyka celów małżeństwa w propozycjach zgłoszonych na Sobór Watykański II*, *Studia Plockie* 12, 1984 s. 37

²² F. DE ANDRADE Y SILVA, ep. tit. Heliosebasten, aux. Portugallen: „Necessarium videtur recogitare de variis quaestionibus hodie rursus propositis magisterio Ecclesiae, v. g. circa fines matrimonii” (ADVA, vol. II, p. II, s. 618) cyt. za R. Sztymmler, *ibid.*, s. 39

²³ *Pontificia Universitas Gregoriana*, Facultas Theologica (ADVA, vol. IV, p. I-1, s. 24).

Wśród nich był między innymi bp. K. Pękala z Tarnowa.²⁴ Na uwagę zasługuje żądanie jednego z biskupów z Brazylii, który to postulował uroczystego potwierdzenia nauki o małżeństwie zawartej w encyklice *Casti connubii* oraz dokumentach Piusa XII.²⁵ Trzecią grupę stanowiły projekty, które miały na celu przedstawienie nowych lub uzupełnienie dotychczasowych zagadnień dotyczących celów małżeństwa. Bp. C. Stoppa pragnął jaśniejszego, zgodnego z normami Magisterium Kościoła określenia nauki o uprawnieniach i obowiązkach małżonków.²⁶ Natomiast bp. R. Massimiliani domagał się większego wyeksponowania nauki o celach małżeństwa.²⁷ Przedstawicielami grupy, która domagała się przedstawienia nowego kodeksu był Bp. A. Tortolo z Argentyny.²⁸ Ciekawą propozycję złożył również kard. Alfrink, aby na soborze rozważono czy celów małżeństwa nie można by wyrazić takimi słowami i pojęciami, które pozwoliłyby uwzględnić wyniki współczesnej psychologii i bardziej odpowiadałyby dzisiejszej mentalności wiernych.²⁹

5. Konstytucja *Lumen gentium*, *Gaudium et Spes*

Na skutek prezentowanych różnych teorii na temat celów małżeństwa i wysuwanych propozycji doszło do odstąpienia jako pierwszorzędnego celu prokreacji i zaczęto interpretować go w kontekście małżeństwa rozumianego jako wspólnota życia i miłości.³⁰

Pierwszym wyrazem zmiany podejścia do celów małżeństwa było wydanie konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium*, w której:

²⁴ K. PĘKALA, ep. tit. *Trocmadini, aux. Tarnovien*: „Catholica doctrina de officiis familiae Christianae a Concilio Oecumenico denuo sollemniter in memoriam revocanda videtur” (ADVA, vol. II, p. II, s. 772) cyt. za R. Szytmiler *ibid.*, s. 39

²⁵ G. MORAIS PENIDO, ep. res. *Judiciforen* (ADVA, vol. II, p. VII, s. 201).

²⁶ C. STOPPA, ep. res. *Albae Pompeien*: „Clarior determinatio doctrinae traditionalis de iuribus et debitis in matrimonio, iuxta Ecclesiae magisterium et presertim recentiorum SS. Pontificum” (ADVA, vol. II, p. III, s. 28). cyt. za R. Szytmiler, *op. cit.*, s. 42

²⁷ R. MASSIMILIANI ep. res. *Civitatis Castellanae, Hortan et Gallestin*: „Concilium sententiam dare deberet (...) Exponenda doctrina circa proprietates, fines et iura christiani matrimonii”, (ADVA, vol. II, p. III, s. 218) cyt. za R. SZTYCHMILER *op. cit.*, s. 42

²⁸ A. TORTOLO, ep. tit. *Caeciritan, aux. Paranen* (ADVA, vol. II, p. VII, s. 102)

²⁹ B. Card. ALFRINK, aep. res. *Ultraiecten*: „Deliberetur in Concilio an matrimonii fines talibus verbis exprimi possint, quae magis rationem habeant eorum quae psychologia nostro tempore docet, quaeque melius congruant cum mente fidelium hodierna” (ADVA, vol. II, p. II, s. 515). cyt. za R. SZTYCHMILER *op. cit.*, s. 43

³⁰ G. LESZCZYŃKI, *op. cit.*, s. 109

„małżonkowie chrześcijańscy na mocy sakramentu małżeństwa, przez który wyrażają tajemnicę jedności i płodnej miłości pomiędzy Chrystusem i Kościołem oraz w niej uczestniczą, wspomagają się wzajemnie we współżyciu małżeńskim oraz rodzeniu i wychowaniu potomstwa dla zdobycia świętości [...]”³¹ Z kolei Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et Spes* zwracała uwagę na to, iż: „wypełniając obowiązek przekazywania życia i wychowywania potomstwa małżonkowie stają się współpracownikami miłości Boga- Stwórcy i jego wyrazicielami.”³² Stanowiła, iż prokreacja nie jest celem pierwszorzędny. W konstytucji czytamy: „Z samej zaś natury swojej instytucja małżeńska oraz miłość małżeńska nastawione są na rodzenie i wychowanie potomstwa, co stanowi jej jakby szczytowe uwieńczenie. W ten sposób mężczyzna i kobieta [...] świadczą sobie wzajemnie pomoc i posługę oraz doświadczają sensu swej jedności i osiągają ją w coraz pełniejszej mierze.”³³

Dokonując analizy poszczególnych zapisów konstytucji wyprowadzić można następujący wniosek: zostało zastąpione pojmowanie miłości w sensie fizycznym na miłość w sensie całościowym, w której nie sfera biologiczna, ale integralna osoba jest zaangażowana w stworzenie relacji, która nabiera wręcz charakteru sakralnego, w małżeństwie zdefiniowanym, jako sakrament.³⁴ Miłość stała się, więc celem małżeństwa traktowanym na równi z celem prokreacyjnym.

6. Cele małżeństwa w KPK z 1983r.

W definicji małżeństwa podanej w kodeksie z 1917r. nie sposób dostrzec się rozróżnienia na cele pierwszorzędne oraz drugorzędne małżeństwa. Cele te zostały zrównane pod względem swojej wartości dopiero w KPK z 1983r.

Podsumowując niniejsze rozważania. KPK z 1983r. był wyrazem uwzględnienia zachodzących przemian w świadomości ludzi jak również ujęciem poglądów kanonistów na temat systematyki i celów małżeństwa w prawie kanonicznym. KPK z 1983r. stanowi, iż istotnymi celami małżeństwa jest dobro małżonków oraz dobro potomstwa. Tym różni się, od KPK z 1917r., który jako istotny cel małżeństwa uznawał jedynie dobro potomstwa.

³¹ *Lumen gentium* n. 11.

³² *Gaudium et Spes* n. 50.

³³ *Gaudium et Spes* n. 48.

³⁴ G. ŁESZCZYŃSKI, op. cit., s. 110

Streszczenie

Wczytując się w tekst Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983r. (kan. 1055 §1), możemy zauważyć dwa istotne cele wspólnoty małżeńskiej. Są nimi: dobro małżonków oraz dobro potomstwa. Cele małżeństwa były przedmiotem rozważań w okresie przedkodeksowym do czasów współczesnych nie tylko kanonistów, filozofów ale i prawników. Praca ukazuje ewolucję wartości celów małżeństwa tj. ich znaczenie i krótką charakterystykę. Poglądy kształtowały się na skutek przemian gospodarczych jak również powstawania różnych nurtów w tym nurtu personalistycznego. Początkowo zarówno w doktrynie jak i w podanej definicji małżeństwa w kodeksie z 1917r. nie sposób dopatrzeć się rozróżnienia na cele pierwszorzędne oraz drugorzędne małżeństwa. Cele te zostały zrównane pod względem swojej wartości dopiero w KPK z 1983r. w którym to kan. 1055 § 1 małżeństwo nazywa przymierzem, przez które mężczyzna i kobieta tworzą ze sobą wspólnotę całego życia, skierowaną ze swej natury do dobra małżonków oraz do zrodzenia i wychowania potomstwa, zostało między ochrzczonymi podniesione przez Chrystusa Pana do godności sakramentu.

Słowa kluczowe: *małżeństwo, cele małżeństwa*

The Objectives of Marriage in Doctrine and in Canon Law

Summary

Reading carefully the text of the Code of Canon Law of 1983 (can. 1055 §1), we can observe two essential objectives of the marital union. These are: the good of the spouses and the good of their children. The objectives of marriage have been the subject of discussions of canonists, philosophers and jurists from the period before the publication of the Code of Canon Law until contemporary times. This article shows the evolution of the valuing of the objectives of marriage, i.e. their meaning and short characteristics of each of them. The shaping of views resulted from economic transformations as well as from the appearance of different trends including the personalistic one. At first, both in the doctrine and in the definition of marriage provided in the Code of 1917 it is impossible to see the division into primary and secondary objectives of marriage. These were made equal

as far as their value is concerned in Code of 1983, where can. 1055 §1 defines marriage as a covenant, by which a man and a woman build together the community of the whole of their lives aimed toward the good of the spouses and to giving birth to and bringing up children. This covenant was raised by Christ the Lord to the rank of a sacrament between the baptized.

Key words: *marriage, purposes of marriage.*

